

הרהורים ומחשבות בתהליך היצירה של המופע גילה

Gila by Galit Liss, photo: Eli Fassi, graphics: Nurit Branda

גילה מאת גלית ליס, צילום: אלי פאסי, גרפיקה: נורית ברנדה

גלית ליס

זיכרון זה עלה במלוא עוצמתו לפני ארבע שנים וחצי, עם מותו של אחי הצעיר ממחלת הסרטן. הוא היה בן 30. אופן התמודדותו עם המחלה במשך שמונה שנים היה מעורר השראה והעלה אצלי שאלות על מהות החיים: עד כמה יש לנו אחריות על האופן שבו מתנהלים חיינו? מה פירוש "לחיות"? הרגשתי ששאלות אלה יכולות לקבל ביטוי דרך "משקפי הזיקנה".

העיסוק בזיקנה אפשר לי לזכך את סוגיית ה"בחירה" ולבחון כיצד היא משפיעה על התנהלות חיינו של האדם ועל האופן שבו הוא בוחר לחיות, כמו גם את זיקנתו. מתוך העיסוק בזיקנה הרגשתי שאני בעצם עוסקת בשאלת החיים. האתגר היה להביא סוגיות אלה לבמה ולתת להן ייצוג אמנותי. נכנסתי לסטודיו עם שאלות רבות ודרך לא ברורה. התבוננו, הקשבנו ונתנו לגוף לנוע ולסיפורים לזרום. החומרים נוצרו מתוך העבודה עם הנשים.

בתהליך האמנותי השתדלתי להיצמד במידת האפשר למציאות החיים של המשתתפות, דרך סיפוריהן האישיים. מציאות זו מעוררת שאלות אוניברסליות על ההתמודדות עם החיים והזיקנה.

(מורה לפסנתר, שבאמצע שנות ה-60 לחייה החליטה לעסוק במשחק ובתנועה).

על הבמה – חמש נשים עוצמתיות בחינניות ובבגרותן. באמצעות תנועה, וידאו, משחק, מוסיקה וסיפורי חיים הן נוגעות בשאלות של מהות – כיצד אנו מגדירים את עצמנו, מה הופך אותנו לזקנים או לצעירים, מהי תחושת הזיקנה, האם החוקים המקובלים בחברתנו ביחס לזיקנה ולאסתטיקה שלה אכן תקפים?

בכל שיחה על המופע, חוזרת השאלה מה הביא "בחורה צעירה כמוני" לעסוק בנושא זה. התשובה כרוכה בשני אנשים יקרים ללבי – סבתי ואחי ז"ל. סבתי, שלמרות מאבק ההישרדות שלה בתנאים קשים בתקופת השואה פניה הקרינו תמיד אור ואופטימיות, היתה אשה חזקה, שבחרה בחיים. בביקור האחרון שלי אצלה, בבית האבות, מצאתי אותה ישובה בכיסא גלגלים, גופה ופניה רפויים. היא נראתה כמו אובייקט עטוף בעוה נטול חיוניות, כאילו נשמתה כבר לא היתה שם. פתאום הבנתי בבהירות שהיא בחרה שלא לחיות יותר. הייתי אז בת עשה.

את מסתכלת על פנים של ילד או אשה צעירה. זה אמנם יפה, אבל אף פעם הם לא מספרים לך את מה שהם עברו. רק בזיקנה רואים באופן כמעט גרפי מה עבר על אותו איש או אשה. דרך הקמטים אפשר לראות ולחוש אם זו דמות עצובה או שמחה. אצל כל אדם הקמטים מתפתחים אחרת, התחושה רשומה בתוך הפנים והיא מבטאת את אישיותה של הדמות".

בחרתי לפתוח את המאמר במלותיה של הציירת רות שלוש, שאותה ריאיינתי בביתה המשמש לה גם סטודיו, בעודה מוקפת בדיוקנאות ענקיים של זקנים, והיא בת 84. מלים אלה העניקו לי השראה ביצירת המופע גילה, או, כפי שקראתי לו בתחילת התהליך, הלכתי לחפש זיקנה יפה.

במופע משתתפות נשים בשנות ה-70 וה-80 לחייהן, חלקן שחקניות שהופיעו על במות התיאטרון בישראל ובעולם – חנה ריבר, מירי לרמן-באר, מרים גבריאלי, רות גלר – וחלקן נשים שאין להן רקע בימתי, אבל היו מלאות תעוזה וסקרנות לצאת למסע – רות בן ישראל (כלת פרס ישראל לחקר המשפט) ותלמה דים

עניין אותי לחקור את האנרגיה השונה שמביאה עמה הזיקנה, את העומק ואת תפישת החיים של הנפש הבוגרת ושל הגוף למוד השנים.

המופע מתחיל ומסתיים בהצבת המוות מול החיים ולהפך. שני אלה מצביעים על מסגרת אפשרית של מעגל החיים או על העדר מסגרת, כי הרי ייתכן שהמוות אינו רק סוף תקופת הזיקנה היא נקודת חיבור בין השניים, היכולה להיות מוטה לאחד מהצדדים – החיים או המוות². לשניהם יש השפעה מכרעת על אופן ההתנהלות של האדם. בתוך מעגל החיים מתחוללות התרחשויות שונות, אשר משקפות בו זמנית את הקשיים המתלווים לזיקנה ואת דרך ההתמודדות עמם. היצירה הבימתית נעה בין בניית מסגרת וטשטושה ומציעה מגוון זוויות ראייה להתמודדות, כל אחד על פי דרכו ובהתאם לבחירתו.

בקטע של המופע יוצאת אחת הנשים אל הבמה ורוקדת לצלילי רמבטיקו, מוסיקה בסגנון המתנגן בטברנות היווניות, מקום של תשוקה ויצרים. לאורך הריקוד מספרת האשה סיפור אישי, שבו היא מתארת את תשוקת החיים. הקטע מסתיים בשורות "הילדים שלי נורא מתביישים בי כשאני קמה לרקוד. אמא, תפסיקי, שבי! אבל הנכדים צועקים סבתא תרקדי, תרקדי... סבתא תרקדי... סבתא תרקדי..."

הסבתא בוחרת להקשיב לנכדים המבקשים ממנה להמשיך לרקוד, להפסיק להקשיב ל"גדולים", נציגי הרציונל, ולזרום עם הרגש, עם החיים. הנכדים מייצגים את ההקשבה הפנימית הטהורה ללא ההתניות החברתיות, זו שממנה גם נובעת התשוקה – התאוה לחיים.

ההזדקנות מתרחשת בתוך הקשר חברתי. על הזקן להתמודד עם זהותו־שלו בשני מישורים – ביחס לעצמו וביחס לזהות שבונה סביבו החברה, אשר לעתים קרובות אינה תואמת את תחושותיו שלו³. בלבול זהויות זה מוצג במופע על ידי עיסוק בהיבט החיצוני – האסתטיקה של הגוף המתבגר, בהיבט הפיסי – תפקודו של הגוף המתבגר ובהיבט הפנימי – נפש האשה המתבגרת ורוחה. הדיסוננסים בין האלמנטים האמנותיים השונים המרכיבים את התמונה המלאה על הבמה ממחישים זאת.

באחד מקטעי המופע, אחת הנשים יוצאת למרכז הבמה בהליכה יומיומית ומציירת עיגול על הרצפה. היא נכנסת לתוכו ומבצעת את תרגילי הבוקר שלה, העוסקים באיזון הגוף. את התרגילים, הדורשים התארגנות גופנית מורכבת, היא נוטה לעשות מדי יום ביומו. הקטע מבוצע על רקע הטקסט הבא: "הזיקנה באה מבחוץ אלינו. יש כאן עניין של שטיפת מוח של החברה ואנחנו מקבלים את הדין ולא נלחמים. אני נלחמת. את לא מתארת לך, אני מרגישה כמו דון קישוט. זה במכולת, שמסתכלים דרכך ולא משרתים אותך. אותו הדין אצל הירקן או בחנויות אחרות, שקרה לי כמה וכמה פעמים שפתאום נכנסת איזו חתיכה עם שיער בלונדיני צבוע ושדיים שופעים והוא פשוט עוזב אותי באמצע, סתם ככה, עם המוצרים ביד ועובר לשנייה. אני יצאתי מהחנויות האלה ואני לא נכנסת שוב אליהן. קרה לי פעם אחת שכמעט הרבצתי מכות רצח לנהג מונית. הוא חטף ממני שטיפה כל כך, אני לא זוכרת מה אמרתי לו. זה התחיל מזה שהוא העיר איזו הערה בכניסה ואני השתדלתי לא להגיב ואז הגבתי, ואז הוא אמר אה... את גם שומעת?"

הטקסט מבטא את הפער בין היחס הסטריאוטיפי־ השלילי של החברה כלפי האדם הזקן והתעלמותה מקיומו, לבין תחושתו הפנימית, שעמה הוא נאלץ להתמודד בחברה. לעומת הטקסט, הפן התנועתי מבטא את הקבלה וההשלמה של אותה אשה, אשר אומרת – אני כאן כפי שאני. או שאפול או שאצליח לעמוד. תרגילי האיזון והתנועה מראים את האשה במלא הדרה על הבמה, בשל האנושיות שבה – זהו רגע של כנות הגוף החושף את רעידות הרגליים והבעת הריכוז שלה. היא אינה מוותרת ונלחמת על כבודה, תוך שהיא מציירת עיגול על הבמה כאקט המסמן טריטוריה, כמו מבקשת למחות על שלילת הזכויות של הזקן ועל העדר הזכות לקיום בכבוד⁴.

השפה התנועטית במופע גילה בנויה ממשפטי תנועה מובנים, של מחוות יומיומיות, ומאימפרוביזציה. האימפרוביזציה נובעת לעתים מתחושה פנימית של המשתתפות, ולעתים מעולם דימויים נרחב של תיאור רגשות, רגעים מהחיים, דימויים גופניים ועוד. שפה זאת מחדדת את הזהות האישית של כל אחת מהנשים, בעיקר לנוכח העובדה שאף לא אחת מהן אינה רקדנית מקצועית, ולכן מכלול התנועה הוא אישי

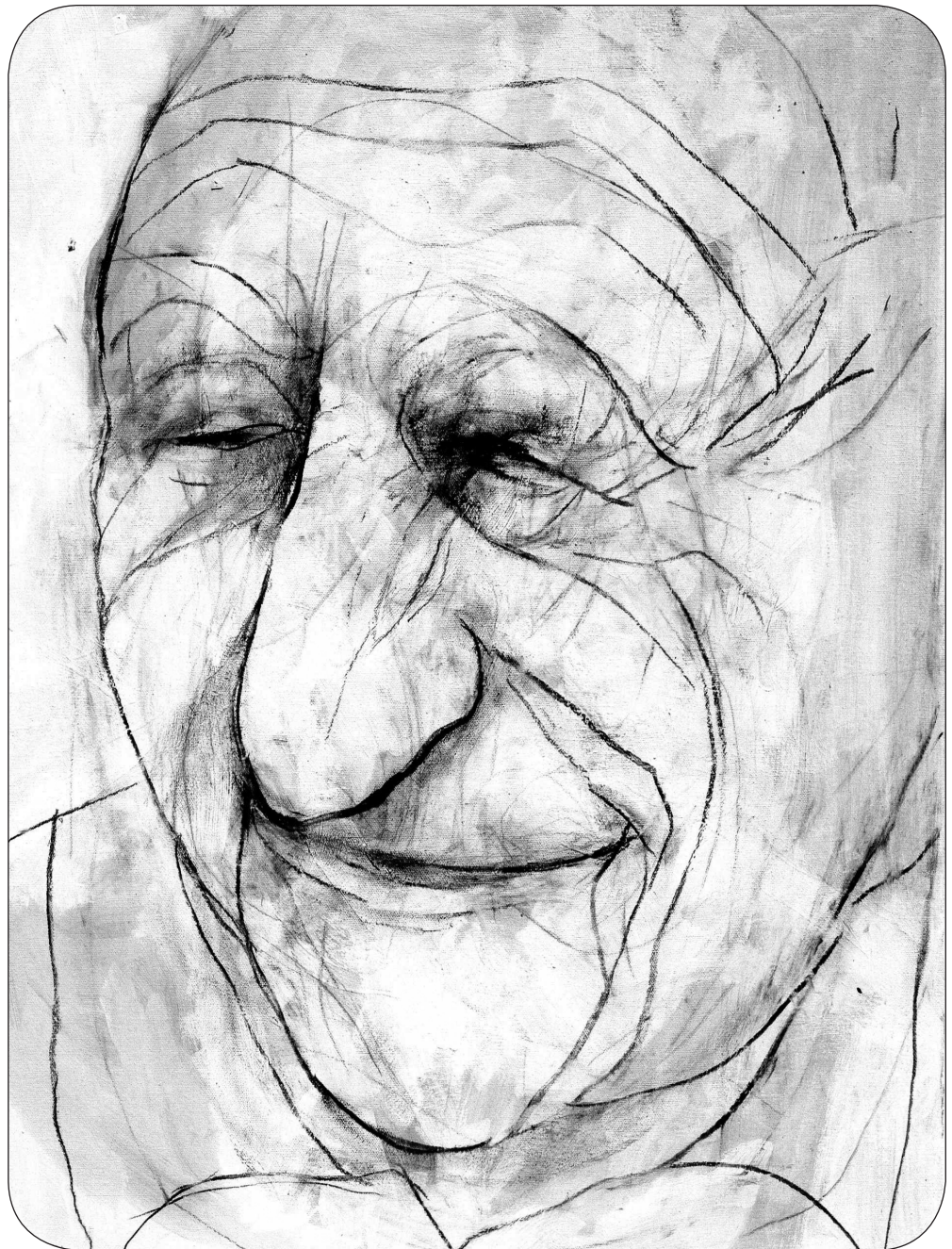
ומיוחד לה. כמו כן, התנועה מציגה את היכולת הפיסית והתנועטית של אותן נשים, הנחשבות זקנות. בכך אני מבקשת להטיל ספק במוגבלות הגופנית והתנועטית הכללית המיוחסת לזיקנה.

לקראת סיום המופע נעות המשתתפות באופן אטי במיוחד על מעין מסלול של תצוגת אופנה, אבל זו אינה תצוגה של אידיאל היופי המקובל, אלא של הנפש של אותן מבוגרות ושל רוחן, האומרת כבוד לקמט. לצד התהליך הפיסי של בגידת הגוף מתקיימת בזמנית אסתטיקה פסיכו־פיסית. השראה לכך שאבתי מצוירי המבוגרים של שלוס על הזיקנה ומספרו של גדעון עפרת *דפוס היופי – שיחות עם הגמד*, הבוחן את מושג היופי ורואה בו צירוף תנאים פסיכונמיים וקרינה רוחנית פנימית⁵. בספר אומרת אשה לבן זוגה הקשיש: "...ככל שאתה מתבגר אתה הופך יפה יותר". היא מוסיפה דברים על "רוח", "אור פנימי", "הרמוניה פנימית" או "תבונה", המאירים את דמותו מתוכה ותורמים ליופיה⁶.

גישה זו הביאה אותי להתבונן בזיקנה בצורה דומה, תוך כדי הוספת הממד הקינטי. שלוס אומרת שהתחושה רשומה בפנים. טענתי היא שהתחושה רשומה לא רק בפנים, אלא גם בגוף ובתנועה. הפנים, הגוף והתנועה מהווים מכלול ויחד הם מבטאים את אישיות האדם. חיזוק לגישה זו אפשר למצוא בספרו של ברש *דמות האדם בתולדות האמנות*, הגורס כי חוויות החיים ותכונות האופי אינן קבועות, הן חולפות, אבל שעה שהאדם מתנסה בהן, הן ממלאות אותו, עולות מכל אחת מתנועותיו ומשתקפות בהבעת פניו. לרוב חוויות אלה הן סימני ההיכר של הדמות. ברש טוען שאמנות המבקשת להביע חוויות אלה, חייבת להציב לעצמה ערכים אסתטיים שונים מאלה הנאמנים להרמוניה הצרופה הפועלת מתוך יחסים וחוקים ברורים ומקובלים⁷.

במופע גילה בחרתי להגיב לזיקנה מתוך נקודת התבוננות המשקפת את אופן התנהלותן של נשים אלו בחיים – כל אחת מהן מוצגת כאינדיבידואל, המכיל בתוכו שפע של חוויות. ההיסטוריה האישית מנציחה את עצמה על פניהן וגופן של הנשים והיא אשר מייצגת את "היפה". זוהי תבנית בסיסית להתבוננות, שמופע זה מבקש להציג.

תהליך העבודה לא היה יכול להתקיים ללא מעורבותן המלאה של הנשים בתהליך היצירה.

Old Age by Ruth Sluss, 2006

זיקנה רות שלוס, 2006

חידקל, תל אביב, 2002, עמ' 150.
⁴ העדר הזכות לחיות בכבוד חברתי וכלכלי מתבסס על הדעה שקיים תהליך הזדקנות גנרטיבי. זהו רק אחד הגורמים המשפיעים על ירידת מעמדו של הזקן בחברה ועל אי יכולתו להתקיים בכבוד. ראו בן ישראל, *מי מפחד מהגיל השלישי*, אשל ועם עובד, 2004, עמ' 21-27. האתיקה של הזיקנה מבקשת הכרעה על פי הגוף והנפש כאבני הבוחן למיקומו של כל זקן במצב זה. ראו י' בריק, *הפוליטיקה של הזיקנה*, 2002, עמ' 46-47.
⁵ ג' עפרת, *דפוס היופי - שיחות עם הגמד*, הקיבוץ המאוחד, 1998, עמ' 22.
⁶ שם, עמ' 22.
⁷ מ' ברש, *דמות האדם בתולדות האמנות*, מוסד ביאליק, ירושלים, 1992, עמ' 35.

המופע *גילה* עלה בבכורה במסגרת פסטיבל אשה 2008 ומאז הופיע במשך שנתיים במרכז סוזן דלל וברחבי הארץ. משתתפות ושותפות ליצירה: חנה ריבר, מירי לרמן, מרים גבריאלי, רות בן ישראל, רות גלר, תלמה דים / עיצוב ועריכת קול: משה שאשו / תלבושות: נעה וידמן / תפאורה: גדי צחור / תאורה: מרטין עדין / וידאו: ניב בן דוד / אנימציה לרישום: רם עפרון / צילום סטילס: אלי פסי

גלית ליס כוריאוגרפית, עוסקת בחינוך למחול ולאמנות הבמה. קיבלה תואר שני מהאקדמיה למוסיקה ומחול, בשיתוף האוניברסיטה העברית, החוג לתולדות האמנות. בעלת תואר ראשון ותעודת הוראה מטעם האקדמיה למוסיקה ומחול. קיבלה מלגת לימודים בתוכנית "אמנים לשינוי חברתי" של בית הספר מוסררה לצילום מדיה ומוסיקה חדשה ע"ש נגר. בשנים האחרונות מקדישה את זמנה ליצירה הבימתית העוסקת בתיעוד ובחקירה של יחסי הגומלין שבין שני העולמות: חיים-במה. מעבירה סדנאות בתנועה ואמנות הבמה, יזמה והקימה את סדנאות "גילה" בתנועה ובאמנות הבמה לנשים בגיל הבוגר. מעבירה הרצאות העוסקות בתהליכי עבודה אמנותיים ובחיבור שבין האמנותי לחברתי. בימים אלה עובדת על הפקה חדשה, שתעלה בבכורה בינואר 2012.

את הסבלנות, הקשב והכנות אשר אפשרו לי ללדת את המופע *גילה*.

אסיים בשאלה הגדולה: "האם אמנות יכולה לשנות?" אינני יודעת את התשובה. אוכל רק לומר שמהרגע שבו המופע *גילה* מתחיל, הקהל נע בין צחוק לבכי ומגיב בהתרגשות גדולה ובאמפטיה לנשים הנעות על הבמה ולמה שהן מייצגות. השם *גילה* משקף את הרוח של אלה שבחרים לרקוד את החיים בכל גיל. הוא מכיל בתוכו את השמחה והגילוי, התורמים לחיים חיוניים.

הערות

¹ מתוך ראיון עם הציירת רות שלוס, 28.11.2006.
² י' בריק, *הפוליטיקה של הזיקנה*, הוצאת אשל ואדום, 2002, עמ' 47-46.
³ י' בריק, *זיקנה בקו העוני*, אשל ואדום, הוצאת

תהליך זה לווה באינסוף ריגושים ואתגרים פיסיים ובינ-אישיים. נחשפתי לתשוקה הגדולה שלהן לעשייה אמנותית יצירתית. הנשים הגיעו לחזרות שלוש פעמים בשבוע במשך יותר משנה. בעבודה המשתתפות נחשפו לשפה חדשה - שפת התנועה. יכולתי להבחין בשיפור תהליך הלמידה התנועתי וביכולת להסתגל לשינויים וגם בהגדלה של טווח התנועה שלהן. כרקדנית לשעבר, אני מכירה היטב את תחושת התרחמות הרוח כאשר מתקיים חיבור בין הגוף והנפש, אך במסע אמנותי זה הייתי עדה לתהליך מדהים שבו הגוף הבוגר מרחם את הנפש ונוטע בה חיוניות.

אני מוקירה תודה גדולה לנשים מופלאות אלו, שותפותי ליצירה, על היותן, על חיוניותן, על תבונתן, על שהראו לי את כוחה של הבחירה בחיים ועל שהראו לי זיקנה יפה מהי. בעזרתן רכשתי תחושה חדשה של זמן ולמדתי להוקיר